Het onopgeloste cryptogram

P.F.M. Fontaine

'Wat historici niet weten en Mulisch wel', dat is het probleem waarmee Piet Fontaine dit artikel begint. Al eerder in Kleio, en niet alleen in deze jaargang, probeerde hij een verklaring te vinden voor het onvermogen van historici, en ook van geschiedenisleraren, om hun publiek te boeien. Hij pleit voor wat meer gevoel voor de mythische dimensie van het bestaan en een beter oog voor de waarheid achter de dingen.

In zijn roman *De Aanslag* (1982) schrijft Harry Mulisch dat de enige die de Engelse Rozenoorlogen werkelijk heeft begrepen, Shakespeare was. Ontelbare boeken zijn over deze periode geschreven door beroepshistorici; er is nauwelijks een historische persoon of gebeurtenis die niet is beschreven en besproken. Bovendien, hoe indrukwekkend Shakespeare's koningsdrama's ook zijn mogen, de deskundigen zijn het erover eens dat ze geen ware geschiedenis geven. En toch schuift Mulisch de romanschrijver de oordelen van de experts achteloos terzijde. Naar zijn mening is de mythologische dimensie die Shakespeare aan deze oorlogen verleent verre te verkiezen boven de pijnlijke nauwkeurigheid van de historici; het is deze grotere dimensie die Mulisch nastreeft in zijn roman.

Het onderwerp van *De Aanslag* is een noodlottig en bloedig incident dat plaats greep tijdens de Duitse bezetting van ons land; de gevolgen ervan blijven voelbaar in de levens van de slachtoffers ervan. Mulisch verhaalt de gebeurtenis getrouw. Iemand zoals ikzelf die die tijd bewust heeft beleefd zal zeggen dat het inderdaad was zoals Mulisch het heeft beschreven. Maar Mulisch voegt aan zijn verhaal een mythologische dimensie toe door de Tweede Wereldoorlog, met al zijn gruwelen en verschrikkingen, voor te stellen als een mysterie dat in laatste instantie ontoegankelijk is voor geschiedkundigen, al analyseren ze deze oorlog ook nog zo zeer.
Anton, de hoofdpersoon van het boek en het werkelijke slachtoffer van het vermelde incident, is helemaal niet geïnteresseerd in politiek of geschiedenis, zelfs niet in die van de Tweede Wereldoorlog. Zijn hartstocht is het oplossen van cryptogrammen waarvoor hij een ongewoon talent bezit. Mulisch bedoelt klaarblijkelijk Antons gave voor het oplossen van puzzles te contrasteren met wat hij ziet als het onvermogen van de historicus en de politicus om de raadselen van onze tijd te doorgronden, om te zien wat onder de oppervlakte van de dingen ligt verborgen.
Ik heb zelf, bijvoorbeeld, dikwijls aan Duitse en Nederlandse historici gevraagd naar welke kant het hakenkruis draait. Ze keken me verbaasd aan, soms lachten ze me uit, en verklaarden plechtig : "Maar dat draait toch helemaal niet!". Dat doet het natuurlijk wel, want het is een wiel, een zonnewiel, en het is van beslissend belang of het naar links of naar rechts draait. Draait het naar rechts, de loop van de zon volgend, dan is het is gunstig teken; draait het naar links, tegen de loop van de natuur en de wereld in, dan is het een negatief teken, een symbool van vernietiging. Tijdens de grote nazi-demonstraties, zoals de Reichsparteitage te Neurenberg, werden enorme swastika's getoond, op indrukwekkend wijze veranderd in iets levends door jongens en meisjes van de Hitlerjugend en de Bund Deutscher Madel, allen met brandende fakkels in de hand. En daar, in die geheimzinnige nachtelijke vieringen van het nazisme, draaiden de swastika's naar links! Geen enkele historicus, die ik heb gehoord of gelezen, ook Joachim Fest niet, heeft ontdekt dat dit welbekende embleem van het Nationaal-Socialisme fundamenteel een symbool van ondergang en vernietiging is.
Maar Mulisch heeft dit wel ontdekt, indirect maar onmiskenbaar. Aanvankelijk is zijn Anton niet in staat dit cryptogram op te lossen : "Kan de Zonnegod deze ruïne nauwkeuriger beschrijven?", hetgeen in zes letters moet worden beantwoord. Hoewel hij gewoonlijk erg goed is in dit soort van puzzles, staat hij deze keer voor een raadsel. De oplossing wordt heel plotseling geboden in de laatste bladzijden van de roman : het zesletter-woord is 'ravage'. De

kleio
nummer 10/91
pagina's 10 en 11

oplossing van het cryptogram wordt gevonden in het feit dat de Zonnegod 'Ra' is, en zijn beschrijving van de ruïne was een 'vage'. De Zonnegod heeft er een 'ravage' van gemaakt. Dit dan is precies de betekenis van het hitleriaanse hakenkruis-symbool.

Verwetenschappelijking en secularisatie

Zoals ik in mijn artikel in *Kleio* van mei 1991 (jrg. 34, no. 4) schreef, heeft de ontwikkeling van de historiografie sinds de tijd van de Verlichting menig belangrijk element aan onze discipline toegevoegd : akribie, nauwkeurige chronologie, objectiviteit, nieuwe soorten van bronnen, het beginsel van verificatie. Deze kwaliteiten vormen nu de essentie van de geschiedwetenschap; het zijn betekenisvolle en authentieke winstpunten, elementair ook voor het geschiedenisonderwijs dat daardoor veel preciezer is geworden.
Maar tegelijkertijd zijn enkele kostbare elementen verloren gegaan. Onze nauwkeurige en uitgewerkte chronologie is zo rigide geworden dat ze alle contact heeft verloren met het tijdsbesef zoals mensen dat normaliter ervaren. De heel speciale soort van 'timing' die de geleerde erop na houdt is de bron van de alles doordringende haat van schoolkinderen en volwassenen tegen het 'jaartal'.
"*De schrik voor het jaartal zit hele generaties in de botten*", schreef de Duitse didacticus Kurt Fina eens.

De geschiedschrijving die de schoolboeken aanbieden is ontpersoonlijkt, ontdaan van persoonlijke elementen. De historische figuren die erin optreden zijn geen wezens van vlees en bloed, maar schematische voorstellingen, meestal van macht. We zouden onze historiografie kunnen aanduiden als 'gehypostasiëerde' geschiedenis, als een geschiedschrijving die zich boven de loop der gebeurtenissen en vooral ook boven de individuele mensen bevindt. Historici, en vooral ook de schrijvers van leerboeken die zoveel mogelijk moeten vertellen in een zo kort mogelijk bestek houden veel van evolutionaite lijnen van ontwikkeling, van samenvattende verbanden, van trends. Wat sneuvelt in deze procedure is het detail, is de anecdote - zaken die in de ogen van de wetenschapsmensen niet het predicaat 'wetenschappelijk' verdienen.
Het algemene publiek verwacht en verlangt echter iets anders van geschiedschrijving. Het kijkt zo graag naar 'Dallas', omdat in zo'n serie nu juist het persoonlijke heel sterk aan bod komt.

Onze geschiedschrijving, met inbegrip van die van de leerboeken, is volkomen geseculariseerd. Daarmee bedoel ik niet alleen dat de schrijvers bitter weinig interesse voor godsdienst tonen, maar vooral ook voor alles dat buiten het bereik van de positivist ligt, voor het bovennatuurlijke, het goddelijke, het symbolische, het demonische en het tragische. In wezen is onze geschiedsopvatting behoorlijk materialistisch. Een sprekend voorbeeld vind ik in het mei-nummer 1991 van dit blad, en wel in de door Renée Schreuder en Janneke Riksen aangeboden lessen (waarmee ik volstrekt geen kwaad van het gebodene wil zeggen, integendeel). Op bladzijde 27 staat 'een keukenstuk' afgebeeld, met vragen over de bezigheden in die keuken en over de verschillen met een moderne keuken. (*De eerlijkheid gebiedt dat nu onmiddellijk opgemerkt moet worden dat deze afbeelding door de eindredactie van Kleio aan de vraag werd toegevoegd. Het verwijt van een profaan gebruik van een religieuze voorstelling is dus niet van toepassing op de auteurs van het lesmateriaal. T. B.-S.*)
Natuurlijk, dat is didaktisch heel aardig. Alleen, het is geen 'keukenstuk', maar geloof het of geloof het niet, een bijbelse voorstelling. De afbeelding illustreert Lukas 10 : 38-42. Op de achtergrond ziet men Maria (niet de moeder van Jezus) aandachtig naar de woorden van Jezus luisteren, terwijl haar zuster Martha volop in de keuken in de weer is. Op zichzelf is dit zestiende-eeuwse schilderij een monument van secularisatie, omdat de volle aandacht nu valt op de bedrijvige Martha in plaats van op haar devote zuster Maria. Wij missen de ogen om zulke dingen te zien.

Historici en het mythische

Historici (maar daarin staan ze bepaald niet alleen) hebben geen besef van het 'mythische'. Naar hun mening stelt een 'mythe' nu juist dat voor wat niet waar is: het is een fantasieprodukt dat als zodanig tegen hun begrip van geschiedenis ingaat. Geschiedenis gaat over dat wat werkelijk is gebeurd - naar Ranke's befaamde woord 'wie es eigentlich gewesen'. Naar aanleiding van de romans van Walter Scott zei deze patriarch van de geschiedschrijving : "*Wat ons wordt overgeleverd door de geschiedenis is mooier en in ieder geval interessanter ... dan romantische fictie*". Elders betoogde hij dat "*historische gebeurtenissen geen symbolische waarde hebben*".
Ik vrees dat historici nog altijd diezelfde houding hebben dat ze in hun werk alles moeten vermijden dat op verzinsel lijkt en zich strikt aan de feiten houden.

Maar het is nu juist dit dogmatische 'zich strikt aan de feiten houden' dat mensen die in het verleden belang stellen zo verafschuwen. Ze vermijden als de pest al die zo pijnlijk nauwkeurige artikelen, monografieën en handboeken. Waar ze van houden zijn historische romans en films; ze tonen bitter weinig respect voor onze zo zorgvuldig samengestelde leerboeken. En de historici verachten hen erom.

De 'feiten'

Maar welke zijn dan die bejubelde feiten, gehypostasiëerd als 'objectieve feiten', geverifiëerd en wel? Zijn de 'historische feiten' in de Ilias dat een grieks leger een grote stad lange tijd heeft belegerd, en die in de Odyssee dat een van de grote generaals vele avonturen beleefde op zijn thuisreis? Of is het zo, gelijk G.K. Chesterton zei, dat de Ilias gaat over het gedrag van mensen onder de druk van de oorlog, en de Odyssee over hun gedrag als ze zwervend zijn en dakloos? Het punt is niet dat misschien ooit een inscriptie is gevonden (dit is werkelijk zo) met een of andere Helleense naam die op die van Achilles of Odysseus lijkt, maar dat ieder van ons een Odysseus is, rondzwervend op aarde in een situatie van fundamentele onzekerheid, een toestand waarin we dienen te vertrouwen op onze eigen vermogens, hoewel soms een god ons te hulp zal snellen. Vertelt Homerus daarmee niet iets dat belangrijker is dan wat de historicus heeft te bieden?

De voorkeur voor de mythe

Het zal nu wel duidelijk zijn dat ik met 'mythe' niet 'mythologie' bedoel - verhalen verteld over goden -, maar eerder het thematisch materiaal van de literatuur van alle tijden, van de kunst in het algemeen, en in onze tijd in het bijzonder, van de opera en de film. Er bestaat een voorraad van mythische vertellingen die in altijd nieuwe versies en aangepast aan onze omstandigheden, voortdurend in de kunst terugkeren.
Ik denk hier aan de Bommel-verhalen van Maarten Toonder. Olivier B. Bommel is de moderne Odysseus (is het toeval dat hun

beider namen met een o beginnen en drielettergrepig zijn?). Hij verlaat zijn voorvaderlijk slot, zwerft lange tijd door den vreemde, beleeft daar de wonderbaarlijkste avonturen, keert ten slotte behouden naar huis terug en geniet daar van 'eenvoudige doch voedzame maaltijd'. Ook Odysseus, na zijn terugkeer in Ithaka, laat zich een maaltijd voorzetten.

Het was natuurlijk ook geen toeval dat Verdi de onderwerpen voor zo vele van zijn opera's vond in Shakespeare's stukken. In zijn film *Amadeus* gaf Milos Forman ons een door en door gemythologiseerde versie van Mozart's leven. Mozart dicteert op zijn sterfbed de laatste maten van zijn Requiem aan zijn aartsrivaal Salieri. En het publiek, volstrekt ongeïnteresseerd in de historische feiten (Salieri bezocht Mozart niet tijdens diens laatste ziekte), genoot er met volle teugen van.

Wat is het nu precies dat de mensen preferen in 'mythologie' of, om in de termen van dit artikel te blijven, wat is het verschil tussen mythe en historie (historie opgevat als geschiedschrijving in de moderne betekenis)?

De tijdeloosheid van de mythe

Om te beginnen, de grote thema's van de mythe zijn tijdeloos, ze zijn fundamenteel menselijk, en ze vormen een wezenlijk onderdeel van onze conditio humana. Om het in andere woorden te zeggen, we hebben mythen nodig om de werkelijkheid aan onszelf te verklaren. De grote mythische verhalen maken het leven dragelijk voor ons; ze leren ons dat wat ons overkomt onontkoombaar menselijk is.
Hier zal de historicus misschien tegenwerpen dat hij hetzelfde doet. Dat moge waar zijn, maar zo ziet het publiek het niet. Dat is de eigen schuld van de historicus, omdat hij altijd beweert dat geschiedenis over verandering gaat. "*Het wezen van de geschiedenis is verandering*", verklaarde Jacob Burckhardt kategorisch. Maar dit is een contradictio in terminis, want hoe kan het wezen van iets veranderlijk zijn? En hoe kan verandering worden waargenomen anders dan tegen een achtergrond van constantie?
Wij, de beroepsbedienaren van tijd en verandering, plegen te vergeten dat er een tijdloos domein in de mens is, het domein van mythe en religie. Naar mijn mening is het voornaamste dogma van het historisme - dat alle geschiedenis verandering is - fundamenteel onjuist. Niet-historici, onze leerlingen inbegrepen, zijn zich hiervan veel scherper bewust dan wij. Ik denk dat de receptie van ons onderricht aanzienlijk wordt belemmerd, niet zozeer doordat leerlingen en volwassenen de wereld volgens een mythisch model verklaren, maar omdat wij er de voorkeur aan geven dit te negeren.

Het tijdsbesef van de mythe

Ik sprak van de tijdeloosheid van de mythe. Dit betekent niet dat ze geheel zonder tijdsbesef is. Niet slechts begint elk sprookje met de woorden 'er was eens ...', men vindt in het verhaal zelf altijd een tijdsvolgorde, en de handeling verloopt langs de tijdlijn. Maar wat de mythe verafschuwt is de pedanterie van de rekenkundige chronologie : haar gebeurtenissen kunnen niet aan een bepaalde plek op die tijdlijn worden gehecht. Historici zijn onthutst over zoveel slordigheid. Laat ons een paar voorbeelden onderzoeken.

In zijn prachtige (en enige) roman *Le grand Meaulnes* (1912) introduceert Alain Fournier zijn held aldus : "*Hij (de grote Meaulnes) kwam bij ons op een dag in het jaar 189-*". Het jaar is niet ingevuld, de dag en maand evenmin. Het boek eindigt als volgt : "*Hij (wederom de grote Meaulnes) verdween in de nacht op zoek naar nieuwe avonturen*". Een korte periode wordt uit de tijdlijn gesneden; binnen die periode is er een min of meer regelmatige tijdsvolgorde, maar geen verbinding met verleden of toekomst.

De grootste roman van deze eeuw, Marcel Proust's *A la recherche du temps perdu*, heeft, zoals de titel zegt, Tijd (met een hoofdletter) als zijn onderwerp. De eerste de beste zin gaat over Tijd : "*Lange tijd ben ik vroeg naar bed gegaan*"; de laatste woorden, vijduizend bladzijden verder in de oorspronkelijke Gallimard-editie, noemen opnieuw de Tijd. Mensen, zegt de slotpassage, hebben slechts een heel beperkte plaats in de ruimte, maar een oneindig verlengde in de 'Tijd'. Voor zover er enige handeling is, speelt deze zich af in de tweede helft van de negentiende eeuw, want de Dreyfus-affaire wordt vermeld. Maar precies wanneer dan is moeilijk te zeggen, net zoals het aangeven van de precieze leeftijd van de verteller in de verschillende delen van het boek. De tijd lijkt voor- en achteruit te lopen naar believen. Eén keer, in de fameuze episode 'Un

nummer 10/91
pagina's 12 en 13

amour de Swann' is er een lange flashback naar een moment voordat de verteller - de 'ik' van het boek - was geboren. Aan het eind van dit deel stelt Swann gedesillusioneerd vast dat hij twee jaar van zijn leven heeft verdaan aan een vrouw (Odette de Crécy) "*die hem niet aantrok, die zijn soort niet was*". En toch blijkt in het volgende deel Swann met deze Odette getrouwd, je weet niet wanneer en hoe lang, en nog veel minder waarom, want er wordt nimmer ook maar één woord van uitleg verstrekt.

Deze onverschilligheid ten aanzien van causaliteit en chronologie wordt op een klassieke manier uitgedrukt in de beroemdste roman van het eind van de achttiende eeuw, *Paul et Virginie*, van Bernardin de Saint-Pierre (1789). Van dit boek verschenen in Frankrijk alleen minstens 223 drukken zowel als ontelbare vertalingen (26 maal in het Engels tot in 1894 toe, viermaal in onze taal). Ettelijke malen werd het boek gebruikt als materiaal voor opera's, balletten en toneelstukken. In het jaar van publicatie ontving de auteur meer dan vierduizend enthousiaste brieven.
In geschiedenis zoals die op school wordt onderwezen kan Paul niets anders zien dan "*algemeen en regelmatig voorkomende katastrofen zonder oorzaak*". "*Zij (Paul en Virginie, levend op een eiland) hadden geen klokken, geen almanakken, geen boeken over chronologie, geschiedenis en wijsbegeerte. De tijden van hun leven werden bepaald door die van de natuur.*"
Is het toeval dat deze apert antihistorische roman verscheen in het eerste jaar van een van de grootste perioden uit de geschiedenis, die van Franse Revolutie en de napoleontische oorlogen? Het is alsof de auteur en zijn leiders begeerden te ontsnappen naar het idyllische eiland van deze natuurkinderen.

Mythe als interpretatie

Een sterk punt van de mythe is dat ze een interpretatie van gebeurtenissen is. De historicus protesteert opnieuw : dat doet hij toch ook? Maar als we onze geschiedkundige teksten doornemen, verklaren ze dan echt iets? Mij lijkt alsof historici vaak denken dat de puur feitelijke beschrijving van de dingen hetzelfde is als een interpretatie. Ten dele is ze dat ook inderdaad : zelfs de geringste anecdote is niet alleen een korte sequentie van gebeurtenissen, maar ook een interpretatie ervan. In andere woorden, de manier waarop een verhaal wordt verteld geeft de verhaalde feiten een ruimere betekenis.
Maar de modellen en modulen die de historicus gebruikt bezitten niet genoeg wijdte om de hele werkelijkheid te omvatten. Ze zijn, bijvoorbeeld, te zeer 'gedemythologiseerd' om in staat te zijn Hitler te verklaren. Waarom vervolgde hij de joden? Hem eenvoudigweg plaatsen in de traditie van het Europese antisemitisme is niet voldoende om te verklaren waarom hij koudweg het vermoorden van zes miljoen joodse mensen door middel van rationele, bureaucratische en technische middelen gelastte.

Wat ik bedoel met dat gebrek aan mythische interpretatie in de moderne historiografie zal ik proberen duidelijk te maken met behulp van het volgende voorbeeld.
Tijdens de Duitse bezetting hadden we onze eigen 'Quisling" in de persoon Mussert, de leider van de NSB. Zijn samenwerking met de Duitsers werd na de oorlog door het Bijzonder Gerechtshof beschouwd als hoogverraad. In 1946 werd hij geëxecuteerd. In 1984 publiceerde Jan Meyers het eerste boek over deze man, *Mussert : Een politiek leven*. Volgens de standaards van ons gilde is het een erg geslaagd boek. Het is goed geschreven, interessant en gedetailleerd, en vooral, het is eerlijk en objectief. Dat is geen geringe prestatie, gezien de nog altijd bestaande animositeit in ons land jegens alles wat het Derde Rijk en het nationaal-socialisme betreft. Indertijd was Mussert, de verrader, een diep gehate en verachte man. Maar als ik de ondertitel zie 'Een politiek leven', begin ik me af te vragen of er geen andere aspecten aan dit leven waren. Hoewel Meyers ons royaal de feiten geeft, interpreteert hij ze niet. Ik zal trachten dit aan te tonen.
Mussert was getrouwd met zijn tante, een zuster van zijn moeder en negentien jaar ouder dan hijzelf. Ook zijn grootvader en overgrootvader waren gehuwd met vrouwen aanzienlijk ouder dan zij. Zijn vader en moeder waren van gelijke leeftijd; zijn katholieke vader zei de Kerk vaarwel om met haar te kunnen trouwen. Hij werd protestant. Er loopt een merkwaardige trek van onderwerping aan vrouwen door de Mussert-familie. Tussen Mussert's ouders bestond een toestand van constant en openlijk conflict; hierin koos de jongen emotioneel partij voor zijn moeder. Moet men nu werkelijk een freudiaan zijn om in te zien dat de tante die Mussert trouwde een substituut voor zijn moeder was, aldus incest bedrijvend? En toen de affectieve relaties tussen Mussert en zijn vrouw geheel waren verflauwd, nam Mussert een negentien jaar oud meisje als vriendin die - wederom incest - zijn nicht was en jong genoeg om zijn dochter te zijn, de dochter die hij nooit heeft gehad.

Meyers schildert Mussert als een kleine burgerman met een infantiel karakter, gedreven door zijn 'moedercomplex', altijd op zoek naar de beschermende vrouwenfiguur. Maar afgezien van het feit dat zijn jonge maîtresse eerder zijn 'dochter' dan zijn 'moeder' was, zou ik willen vragen : was het grote model van elke incestueuze relatie, Koning Oedipus, ook een infantiel persoon? Deze grootste tragedie van alle tijden zou nooit die enorme kracht hebben gehad, zelfs nog in onze tijd, als die ongelukkige koning een kinderlijk mannetje was geweest die bescherming zocht in de armen van Koningin Jocaste. Maar Meyers liet de kans voorbij gaan om deze curieuze, 'mythische' elementen in Musserts leven naar het 'model' dat door Sophocles is aangeboden te interpreteren. Getrouw aan Ranke's regel beperkt hij zich tot de 'objectieve feiten'.

Van mens tot mens

Verreweg de grootste aantrekkelijkheid van de mythe is dat zij een persoonlijk beroep doet, een beroep van mens tot mens. Alan Bullock's uitstekende boek over Hitler begint als volgt. "*Adolf Hitler werd geboren om half zeven in de avond van 20 april 1889 in de Gasthof zum Pommer, een herberg in de kleine stad Braunau aan de rivier de Inn die de grens vormt tussen Oostenrijk en Beieren.*" Kan het nauwkeuriger? Dit is moderne geschiedschrijving op en top. Vergelijk dit nu eens met de eerste zin van Margaret Mitchell's fascinerende historische roman, een van de populairste van onze tijd *Gone with the Wind* (1936) : "*Scarlett O'Hara was niet mooi*". En als even verder wordt meegedeeld dat ze groene ogen had, zijn we meteen binnen haar erotische toverkring getrokken waar de volgende meer dan duizend bladzijden niet meer uit kunnen.
Zijn er historische werken die zo beginnen? "*Julius Caesar had een kaal hoofd*", "*Socrates was een bijzonder lelijke man*"? De mythe vraagt ons zich met haar te identificeren. Een man die Edward Albee's *Who is afraid of Virginia Woolf*? op de planken zag zei na afloop : "*Ik zag mijn eigen huwelijk*".

Identificatie?

Hier zwijgt de historicus stil, want hij wil helemaal niet dat wij ons identificeren met historische personen. Hij wil niet dat we denken dat we Caesar, Napoleon of Hitler zijn. We moeten juist op zekere afstand blijven. Wij moeten niet verstrikt raken in hun persoonlijkheden of belevenissen, wij moeten ons niet verliezen in de maalstroom van de gebeurtenissen. We moeten ons dwingen 'objectief' te blijven. Maar 'objectief' blijven betekent - realiseren we ons dat wel? - dat we personen zien als objecten, als dingen, verschillend van ons en vreemd aan ons. Daarom klopt de mythe zo gemakkelijk de historie in de waardering van het publiek. De mensen willen gewoon wat ze van de historici niet mogen: historische personen en gebeurtenissen personaliseren.
Literatuur is dikwijls apert antihistorisch. "*Publieke zaken betekenen niets voor me. Ik houd van wat privé is, alleen dat boezemt me belang in. Het private leven, de simpele menselijkheid is belangrijker, groter and tragischer dan alles wat publiek is.*" Dit laat de Oostenrijkse auteur Joseph Roth, zelf een joodse banneling uit zijn door de nazi's bezet land, een van zijn personen zeggen in *De biecht van een moordenaar*. Wij mensen kunnen ons alleen maar geheel en al en werkelijk identificeren met privé-personen, niet met de geconceptualiseerde constructies van de historicus.

Nu heft diezelfde historicus verontwaardigd zijn hand tegen mij op. Heb ik dan nooit gehoord van familie-geschiedenis, van ego-documenten, van oral history - nieuwe trends in de geschiedwetenschap? Zeker heb ik dat, maar ik zie ook dat deze nieuwe mode zich gewoonlijk beperkt tot collectiviteiten - de vrouwen, de kinderen, de familie (ik denk aan boeken als die van Philippe Ariès, *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* (1960), Simone de Beauvoir, *Le deuxième sexe* (1949) of W.K. Lacey, *The Family in Classical Greece* (1968) -, maar niet over deze vrouw, dit kind, deze familie. Denk aan Barbara Tuchman's *A Distant Mirror* (1978). Het boek werd immens populair, voornamelijk omdat het is gebouwd op de lotgevallen van één bepaalde familie. Maar in historische kring werd het slecht ontvangen, omdat het niet is geschreven in overeenstemming met de regels van het gilde.

Conclusie

Laat ons besluiten. De geschiedwetenschap - tezamen met haar tweelingbroer, het geschiedenisonderwijs - bevindt zich in een gevaarlijk parket. Ik ben er helemaal niet zeker van dat we nog zoveel toekomst voor ons hebben. Beroepshistorici zitten zo stevig verschanst in hun ivoren torens, zo stevig gebarricadeerd achter hun alleen zaligmakende methodologie, ze zij zo verslaafd aan hun gebruikelijke denkpatronen, dat ik dikwijls aan hen wanhoop. Het lijkt me vooral dat de kloof tussen de historici en het algemene publiek, met inbegrip van onze leerlingen, steeds wijder en wijder wordt. Ons eigen departement van onderwijs is al jaren bezig de consequenties te trekken : geschiedenis keuzevak en steeds minder uren. De politiek vindt geschiedenis niet zo nodig meer. Zij handelt gewoon naar praktisch inzicht van een bepaalde toestand en verdeelt dienovereenkomstig de prioriteiten anders. Naar buiten moeten we ons manhaftig verdedigen voordat alles verloren gaat.
Ik bewonder de strijd die het bestuur van de VGN levert om te redden wat er te redden valt. Maar er moet ook intern beraad zijn over de vraag hoe dat we in deze impasse zijn geraakt. Misschien kunnen we wat leren van de manier waarop de mythe geschiedenis, mensen en leven behandelt. Daarvoor zullen we echter cryptogrammen moeten leren oplossen.

klio
nummer 10/91
pagina's 14 en 15